

Bogactwo
polszczyzny
w świetle jej historii

Tom 6

NR 3407

Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii

Tom 6

redakcja naukowa
JOANNA PRZYKLENK,
WIOLETTA WILCZEK

Redaktor serii: Językoznawstwo Polonistyczne
BOŻENA WITOSZ

Recenzent
MAGDALENA HAWRYSZ

Spis treści

Wprowadzenie
(JOANNA PRZYKLENK, WIOLETTA WILCZEK)
9

Część pierwsza Wokół wyrazów i znaczeń

KAROLINA BOROWIEC
Przekształcenia czasowników współrdzennych
w piętnastowiecznych rotach kościańskich
15

ALEKSANDRA DOMOGAŁA
O metaforycznych użyciach czasownika *dotknąć* (prolegomena)
28

KINGA WĄSIŃSKA
Przeobrażenia semantyczne wyrazów polskich związanych
ze sferą mentalną
42

ANNA ZIEMBIŃSKA
Analiza rozwoju semantycznego leksemu *duży*
58

MAŁGORZATA BROSZKO

Czy wyrok zapada co rok, a gody obchodzi się w zgodzie?
O zaskakujących źródłosłowach

72

Część druga

Z problemów nominacji

BEATA KISZKA

Od *Hollywood* po mistyczne *Koluszki* – nazwy własne
w poezji Kazimierza Wierzyńskiego

83

ALEKSANDRA SZAFRAŃSKA

Jak kamień piorunowy stał się belemnitem,
a fulguryt kamieniem piorunowym

100

MAGDALENA WOJTYKA

Od *chąśnika* do *kradzieźnika* – jak zmieniały się nazwy złodzieja
na przestrzeni wieków

109

Część trzecia

W świetle słów i tekstów – o konceptualizacji w języku i kulturze

ALICJA BRONDER

Pierońsko pieroński pieronie! Słów kilka o „boskim” pochodzeniu
i „ludzkim” użyciu leksemu *pieron*

121

BARBARA JASIŃSKA

Puryzm w języku polskim

134

DOMINIKA STEFAŃSKA
O zmianach w definiowaniu kobiecości
na przykładzie wybranych opowiadań Julii Fiedorczuk
149

Wprowadzenie

Zresztą – językoznawstwo takie czy inne to przecież humanistyka. A ona do czego potrzebna? Nie buduje miast ani dróg, nie pomaga w uprawie ziemi ani w wydobywaniu węgla... Ale daje refleksję nad człowiekiem, jego myślą i sposobem działania – refleksję analizującą, kontrolującą i regulującą. Taka refleksja jest warunkiem życia godnego i skutecznego – więc jest bezwzględnie potrzebna.

I. Bajerowa: *Język jako źródło pozytywnych emocji uczestników komunikacji*

Lingwistyka diachroniczna, nieustannie budząc zainteresowanie wśród adeptów studiów polonistycznych, inspiruje do samodzielnych poszukiwań badawczych, czego kolejnym dowodem była ogólnopolska konferencja – już szósta – z cyklu „Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii” (Katowice, 6 listopada 2014 roku). To wydarzenie naukowe, jak i poprzednie z tej serii, zorganizowane zostało przez Instytut Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego oraz przez działającą w jego ramach od ponad 12 lat Sekcję Historyczno-językową Studenckiego Koła Naukowego Językoznawców.

Szósta konferencja skupiona na problematyce historycznojęzykowej ponownie zgromadziła studentów, doktorantów i młodych doktorów (do 35. roku życia), którzy przybyli do Katowic z różnych ośrodków akademickich Polski, by przedstawić wyniki własnych badań, a także by wziąć udział w konferencyjnej dyskusji – tak rozwijającym, ważnym i nieodzownym elemencie życia naukowego, dzięki któremu spotykają się i ludzie, i myśli, i idee.

Tom niniejszy przedstawia dorobek szóstego ogólnopolskiego spotkania naukowego w Katowicach. Autorki zgromadzonych w publikacji artykułów, korzystając z dostępnych źródeł słownikowych i/lub tekstowych, sięgały po różne metody analizy lingwistycznej, dążąc do realizacji ambitnie stawianych celów poznawczych. Zamierzenia badawcze skupiały się zwykle na takich kwestiach, jak: 1) opis leksyki dawnej (też współczesnej) zorientowany słowotwórczo, semantycznie czy etymologicznie; 2) problemy nominacji w historii polszczyzny – zarówno nominacji prioprialnej, jak i apelatywnej; 3) konceptualizacja pojęć w języku, a co za tym idzie – w kulturze, przy czym pod uwagę brano zarówno nacechowane regionalnie jednostki języka, jak i przekształcenia w zakresie sposobu ujmowania terminu czy literacki obraz wybranej do analizy kategorii. Wskazane kręgi tematyczne stały się podstawą podziału niniejszej książki na trzy części.

W pierwszej części – *Wokół wyrazów i znaczeń* – zgromadzono prace poświęcone analizom słownictwa. Autorki skupiły się na aspektach semantycznych i leksykalnych. Rozważania rozpoczyna tekst dotyczący wewnątrzjęzykowych wymian leksemów autosemantycznych współrzdennych w czystopisach piętnastowiecznych rot kościańskich. Autorka starała się wskazać motywy wprowadzanych przez pisarzy zmian, porównując teksty brudnopisów i czystopisów. Słownictwo było również punktem wyjścia artykułu dotyczącego elementów semantycznych czasownika *dotknąć* w jego metaforycznych rozszerzeniach. Następny artykuł dotyczy przeobrażeń semantycznych słownictwa związanego ze sferą mentalną. Zaprezentowano w nim przegląd użycj wyrazów odnoszących się do sfery umysłowej człowieka na podstawie leksemów odnotowanych w słownikach od XVI do XVIII wieku. W artykule uwzględniono różne etapy rozwoju polszczyzny. Kolejna autorka dokonała analizy rozwoju znaczeniowego leksemu *duży*, opierając się na źródłach leksykograficznych i wybranych tekstach. Przeprowadzona analiza jest dowodem ukształtowania się współczesnego systemu polskich parametrycznych przymiotników wymiaru w XVIII wieku. Ostatni z tekstów natomiast porusza kwestię źródłosłów związanych z kręgiem semantycznym leksemów *rok*

i *god*. Punktem wyjścia było wskazanie zagubionych derywatów przywołanych etymonów.

Na drugą część – *Z problemów nominacji* – złożyły się trzy prace, w których autorki podjęły się analizy zagadnień nazewniczych i onomastycznych. W pierwszym artykule ogładowi poddano wczesną twórczość poety Skamandra – Kazimierza Wierzyńskiego. Autorka wskazała różnorodność używanych nazw własnych, akcentując jednocześnie ich zmienność i funkcjonalność. W drugim tekście skupiono się na historycznie zmiennej konceptualizacji pojęć. Przedstawiona została ewolucja znaczeniowa nazwy *kamień pionowy*, z uwzględnieniem etymologii i mitologii Słowian, zmienności określanego desygnatu, wierzeń ludowych i współczesnych wyobrażeń. Tę część analiz zamyka tekst poświęcony różnorodnym nazwom złodzieja, występującym na przestrzeni wieków. Zebrany przez badaczkę materiał słownikowy ukazał liczebność i częstotliwość wskazanych wyrazów oraz rozwój i zanik leksyki związanej z nazwą złodzieja w perspektywie diachronicznej.

Tom zamyka część trzecia – *W świetle słów i tekstów – o konceptualizacji w języku i kulturze* – w której znalazły się trzy artykuły. Centrum zainteresowania autorki pierwszego z tekstów stanowi element leksyki ekspresywnej dialektu górnośląskiego, czyli leksem *pieron*. W tekście omówiono „boskie” pochodzenie i „ludzkie” użycie analizowanego wyrazu, skupiając się na aspektach gramatycznych, semantycznych i pragmatycznych jego istnienia w polszczyźnie. Zagadnieniem przewodnim drugiej pracy stała się kwestia puryzmu językowego w polszczyźnie. Autorka przedstawiła rys historyczny tendencji purystycznych w Polsce i wskazała jednocześnie czynniki decydujące o nasileniu dbałości o „czystość” języka polskiego. W ostatnim artykule tego rozdziału skupiono się na zmianach w definiowaniu kobiecości w wybranych opowiadaniach Julii Fiedorczyk. Rozważania dotyczyły różnic i podobieństw w literackich obrazach kobiet oraz przybliżyły koncepcję nowej definicji kobiecości w twórczości pisarki.

Autorki zebranych w tej publikacji prac udowodniły po raz kolejny, że historia języka polskiego jest zajmującą dziedziną wiedzy, której rozpoznanie przybliżyło nas do zrozumienia nie tylko epok

minionych, ale także współczesnych tendencji rozwojowych polszczyzny i polskiej kultury. Artykuły zawarte w niniejszym tomie, podobnie jak te opublikowane wcześniej¹, pozwalają żywić nadzieję, że w Katowicach spotkamy się ponownie, by zgłębiać ważne kwestie historycznojęzykowe, by snuć refleksję analizującą, kontrolującą i regulującą.

---

¹ Referaty wygłoszone podczas pięciu wcześniejszych spotkań – kolejno w latach 2004, 2006, 2008, 2010 i 2012 – złożyły się na pięć tomów, o tożsamym z nazwą konferencji tytule, opublikowane zostały nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego: *Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii* (Red. K. Kleszczowa, A. Rejter. Katowice 2006; T. 2. Red. K. Kleszczowa, A. Rejter. Katowice 2008; T. 3. Red. A. Rejter. Katowice 2010; T. 4. Red. J. Przyklenk, A. Rejter. Katowice 2012; T. 5. Red. J. Przyklenk. Katowice 2014).

Joanna Przyklenk, Wioletta Wilczek

Redaktor
KATARZYNA WIĘCKOWSKA

Projektant okładki
PAULINA DUBIEL

Redaktor techniczny
MAŁGORZATA PLEŚNIAR

Korektor
MARZENA MARCZYK

Łamanie
ALICJA ZAŁĘCKA

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-798-2
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-799-9
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 10,0. Ark. wyd. 10,5. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:
EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek